

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
ISTORIJOS KATEDRA

Andrius Marcinkevičius

V. Kavolio kultūros modernizacijos teorija

Referatas

Kaunas
2016

V. Kavolio kultūros modernizacijos teorija

Vytautą Kavolį tikriausiai būtų galima pavadinti vienu iškiliausių mūsų išėivijos galvotojų, įnešusių svarbų indėlį į atsikuriančios Lietuvos intelektualinį gyvenimą. Tai žymus sociologas, profesorius, visuomenės veikėjas studijavęs Viskonsino bei Harvardo universitetuose. Rašė straipsnius kultūros ir politikos klausimais išėivijos spaudoje. Buvo įvairių kultūros žurnalų redaktoriumi. Jo tyrinėjimai apėmė įvairiausias temas, kelios iš jų: civilizacijų analizė, lyginamosios moralinių tradicijų studijos, kultūros istorija, literatūros sociologija, meno studijos ir kt.

Viena iš svarbesnių sferų kuriai Kavolis teikė daug dėmesio buvo kultūros istorija. Su šia disciplina V. Kavolis siekė dalyvauti lietuvių visuomenės ir kultūros kūryboje. Kultūros istorijai V. Kavolis įžvelgė potencialą tapti „tiltu tarp „visuomeninių“ ir „kultūrinių“ (o iš dalies ir gamtos bei techninių) mokslų“, o kartu ir galinčią išjudinti intelektualinę akademinės bendruomenės energiją. Kultūros istorija taip pat turėjo padėti susikurti savo tapatybę. Nes kultūros istorija gali tapti kaip šaltinis kuriame individas ar bendruomenė gali aptikti medžiagos leidžiančios atrasti savo vietą istorijoje. Autorius suprato, kad Lietuvių tautinė bendruomenė atgavusi nepriklausomybę sieks susikurti savo namus praeityje. Taip pat Vytauto Kavolio tyrinėjimuose kultūros istorija tampa kaip laboratorija ar dirbtuve, kurioje brandinamas žmogaus ir bendruomenės sąmoningumas.¹

V. Kavolio knygoje „Žmogus istorijoje“ skyriuje „Epochos signatūros“ analizuojamas Lietuvos kultūros modernizacijos procesas, atkreipiant dėmesį į pačią kaitą. Anot jo, modernizacijos pradžia, šalyje, galima laikyti tokį laikotarpį kai vyksta tam tikri procesai. Tai visų pirma kai išryškėja aiški „naujo kelio“ programa ir antra kai kultūroje vyksta kitimai racionalizacijos, universalėjimo (t.y. vienodų normatyvų ir teisinių standartų taikymas visai žmonijai), individualėjimo (t.y. kai pripažįstami individų reikalavimai), istoriškumo (t.y. kai tampa svarbu viskas, kas sukurta žmonijos) bei humanizacijos link. Remdamasis šiais bruožais

---

¹ Kuolys Darius, Lietuvos Kultūros istorija kaip bendruomenės sąmoningumo dirbtuvė, Athena, 2011, nr. 7, p. 44

V. Kavolis įvertina svarbius kultūroje įvykusius pokyčius, ar jie iš tikrųjų buvo modernizuojantys ar greičiau stabdantys modernizaciją.²

Pirmieji žymūs pokyčiai kultūroje pradėjo rasti su krikščionybės įvedimu. Tačiau autorius nelinkęs krikščioniškos kultūros vadinti visokeriopai modernizuojančios Lietuvą. Nors neneigiama, kad raštas, kodifikuota teologija, biurokratinė administracija, nuo XII a. susiklosčiusi kritinė intelektualinė aparatūra ir t.t. yra pažangūs bruožai. Visgi pagonybę būtų galima pavadinti labiau modernizuojančia. Pagoniškas tikėjimas buvo daug tolerantiškesnis už tiktais vieną Dievą pripažįstančią krikščionybę. Geras to pavyzdys - pagonių lietuvių elgesys užkariauose stačiatikių žemėse kur nebuvo mėginama kitų religijų atstovų atversti į pagonybę.³

Žvelgianti iš racionalumo pusės pagonybė taip pat lenkia krikščionybę. Apsikrikštijus, valstybės aukščiausiose pareigose vietos buvo skiriamos tiktais katalikams tuo parodant kad kitos religijos Lietuvoje nėra pilnateisės. Katalikų tikėjimas tapo privilegijuotas. Taip pat su krikščionybės atėjimu prasidėjo ir įbaudžiavinimas. Kartu su dalinamom žemėm buvo dalinami ir žmonės. Šie tapo priklausomi privilegijuotam sluoksniui.

Taigi įvesta krikščionybė Lietuvoje nebuvo modernizuojanti. Anot V. Kavolio ji netgi buvo stagnuojanti. Kas paaiškintų, kad 140 metų po krikšto Lietuvoje sunkiai vystėsi kultūra (nebuvo rašomos knygos ar statomos mokyklos). Dar nebuvo pradėta rūpintis prieglaudomis bei ligoninėmis. Krikščionybės įvedimą Lietuvoje autorius greičiau vadina pavėluotais viduramžiais. Kai Lietuva ne modernizuojama, o medievizuojama.

Lietuvoje pirmieji kultūros modernizacijos bruožai prasireiškia XVI a. Naujovių atsiranda įstatymų, mokslo, religijos, literatūros, kritikos srityse. Ir tai vyksta net keturiomis kalbomis (senąja gudų, lotynų, lenkų ir lietuvių). Tik Ispanija tuomet galėjo tokiu daugiakalbiškumu pasigirti. XVI a. modernėjančioje Lietuvoje pokyčiai vyko maždaug šia seka.

Pirmasis racionalizuojantis ir individualizuojantis pokytis buvo kodifikuoti Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės įstatymai (1529,1566,1588 metų statutai). Jie Lietuvą, Europoje iškelia kaip teisinę valstybę.⁴

Vilniuje pradėjo kurtis mokslo įstaigos.

---

² Astra Lilijana, Kavoliškojo modernizacijos diskurso trajektorijos ir naujojo sakralumo paradigma, Athena 2011, nr. 7, p. 164

³ Kavolis Vytautas, Žmogus istorijoje, 1994, p. 362-363

⁴ Ten pat, p. 366-367

Taip pat į Lietuvą iš vakarų Europos atkeliauja empirikos mokslai.

Pradėtos spausdinti knygos. Karaliaučiuje išspausdintas lietuviškas Martyno Mažvydo katekizmas skirtas valstiečiams. Mikalojus Radvila Juodasis spausdina knygas lenkiškai skirtas bajorijai.

Užsimezga intelektualinė visuomenės kritika. Vienas žymiausių asmenų kritiškai pažvelgęs į visuomenę buvo Mykolas Lietuvis siūlęs pasimokyti iš totorių ir Maskvos. Vėliau juo seka Andrius Volanas bei Petras Gonezijas.⁵

Didelę dalį šių modernizuojančių pokyčių gali paaiškinti konkurencija tarp reformacijos ir katalikybės. Beveik visi iš išvardytų pokyčių išskyrus statusus yra susiję su reformacija. Mokslo įstaigų kūrimą Vilniuje pirmieji pradėjo reformatai. Tik vėliau jezuitai ten įkūrė kolegiją, kuri tapo akademija. Pirmąją lietuvišką knygą išspausdino Martynas Mažvydas taip pat reformatas.

Kitas svarbus elementas modernizacijos procese ir kartu pačiai reformacijai buvo tolerancija. Ji užėmė ypatingą vietą kultūros dinamikoje. Lietuva 1550 – 1580 m. buvo liberalizmo centras. Šiuo laikotarpiu pasireiškia didelis kultūros dinamiškumas. Būtent tolerancija suteikė katalikybei ir reformacijai taikią erdvę konfrontacijai. Dviejų konfesijų ideologiniai nesutarimai skatino kultūros vystymąsi. Šį 30 metų trukusį tolerancijos laikotarpį V. Kavolis vadina aukso amžiumi.^{6 7}

Religinė tolerancija XVI a. Lietuvoje anot V. Kavolio yra pagonybės palikimas. Pagoniškoje Lietuvoje tikėjimas nesikirto su valstybės reikalais. Religiją galima buvo keisti siekiant kitų tikslų. Ji buvo lanksti ir nereikalaujanti pripažinti tik ją vieną. Toks tikėjimo suvokimas išsaugotas dar ilgai po krikščionybės įvedimo.

Ši tolerancijos ir spartaus kultūros kilimo laikotarpį seka demodernizacijos laikotarpis. Galiausiai reformatai išstumiami iš Vilniaus (1640) kartu ir bajorai galiausiai pereina į katalikybę.⁸ Reformatai negaudami bajorų palaikymo nusilpsta ir pasitraukia į periferijas. Reformatų ir katalikų konkurencija anksčiau skatinusi kultūros vystymąsi dabar išnyksta. Lietuvoje iki XVIII a. pabaigos galiausiai išsiskaido katalikybė. Valstybė tampa ne tokia

---

⁵ Ten pat, p. 369

⁶ Ten pat, p. 373

⁷ Ten pat, p. 381

⁸ Ten pat, p. 379

tolerantiška imamasi netgi riboti kitų religijų sklidimą, formuojasi represinis aparatas. Vilniuje 1581 m. Vyskupas Jurgis Radvila uždraudžia spausdinti knygas be jo leidimo, Zigmantas Vaza atsisako suteikti bet kokių nuolaidų protestantams. Lietuvoje labiau tikima stebuklais taip pasineriant vis labiau į iracionalumą.⁹

Kitas svarbus modernizacijos etapas prasidėjo XIX a. Čia kaip ir XVI a. vyko kultūros atgimimas. Tačiau šį kartą tai vyksta ne daugiakultūrinėje aristokratų visuomenėje, bet lietuviškai kalbančiame krašte. Bajorus kaip pagrindinį modernizacijos plitimo objektą, pakeičia paprasti žmonės. XVI a. valstiečius beveik nepalietė jokie kultūros pokyčiai išskyrus raganų medžioklės ir atlydai. Tuo tarpu XIX a. visuomenėje modernizacija plinta paprastų žmonių tarpe, dažniausiai iš pasipriešinimo okupacinei valdžiai. Kitas svarbus skirtumas kad XVI a. modernizacija įtakojo europinio masto įvykiai, XIX a. visa tai vyko iš lokalių formų. Visgi svarbiausiu skirtumu V. Kavolis išskiria XIX a. modernizacijos ilgaamžiškumą. Ji tęsiasi be pertraukų iki pat šių dienų.¹⁰

Reiktų ir nepamiršti kad šiame laikotarpyje svarbų vaidmenį įgyja lietuvių kalba. Ji tampa vis labiau naudojama. Lietuvių kalba leidžiamos knygos bei per sukilimus atsišaukimai

Svarbiausius naujos kultūros elementus autorius įvardija kaip: 1) pasaulietiškas sąmoningumas kai pradedamos leisti vis mažiau su religija susijusios knygos skirtos liaudžiai.¹¹ 2) Istorinis jausmas. Tarp lietuvių kyla pasididžiavimas savo praeitimi bei tradicijomis. Norima pasisemti išminties iš protėvių, nes anksčiau jie tvarkėsi geriau. Jie asocijuojami su miškais, gamta, laisve. Tradicijas stengiamasi susigražinti jas pagilinti.¹² 3) Novatoriškas džiaugsmas. Atsirado pozityvumas žvelgiant į ateitį ir naujoves.¹³ 4) Socialinė kritika. Kritikuojama visa valdymo sistema, baudžiava, rusų valdžia. Ypač kritišką požiūrį į visuomenę paskatina istorijos ilgesys. Tą parodo Daukanto kritiškas požiūris į prievartinį pagonių bandymą apkrikštyti.¹⁴ 5) Judrusis žmogus. XIX a. ketvirtojo dešimtmečio literatūroje pasirodo daug knygų apie keliaujantį žmogų. Tai konservatyvių pažiūrų (dažniausiai vyras) visada judantis. Jis dalina patarimus, pamoko. V. Kavolio nuomone judraus žmogaus paveikslas galėjo paruošti

---

⁹ Ten pat, p. 388

¹⁰ Ten pat, p. 424

¹¹ Ten pat, p. 426-429

¹² Ten pat, p. 429-435

¹³ Ten pat, p. 435-436

¹⁴ Ten pat, p. 436-440

psichologiškai naujovėms, migracijai, skatinti domėjimasi aplinkiniu pasauliu.¹⁵ 6) Tautos aktyvėjimas. Šis fenomenas pasireiškia lietuviškai kalbančių lietuvių aktyviu įsitraukimu į visuomeninę veiklą. Tai galima pamatyti aktyvių žmonių dalyvavimu 1831 bei 1863 metų sukilimuose, Valančiaus blaivybės sąjūdyje, nelegalios spaudos platinimo sąjūdžiuose.¹⁶

Tautos aktyvumą gali paaiškinti keletas bruožų. Tai baudžios panaikinimas žmonėms suteikęs daugiau pasitikėjimo savo jėgomis. Taip pat valstiečiai įgavo ekonominės laisvės. Suvalkijoje tuo tarpu ankstesnis baudžios panaikinimas paskatino kurtis pirmuosius laikraščius „aušra“ bei „varpas“.¹⁷

Remiantis V. Kavolio tekstu išryškėja du modernizacijos etapai vykę XVI ir XIX. a. XVI a. Lietuvoje kultūrinei modernizacijai svarbų vaidmenį turėjo išlikusi pagoniška mąstysena bei tolerancija. Bajorams, pagrindiniams reformatų rėmėjams perėjus katalikybėn prasidėjo demodernizacija trukusi iki XIX a. Nuo XIXa. kultūra vėl atgimsta tik šįkart apimanti ir valstiečius. Jie aktyviai pradeda dalyvauti valstybės gyvenime. Kartu tautinis atgimimas giliai įleidžia savo šaknis ir dar iki šios dienos tebegyvuoja.

---

¹⁵ Ten pat, p. 441-445

¹⁶ Ten pat, p. 445-448

¹⁷ Ten pat, p. 450

Literatūros ir šaltinių sąrašas

Šaltiniai

1. Kavolis Vytautas, *Žmogus istorijoje*, 1994

Istoriografija

Periodika

1. Kuolys Darius, *Lietuvių Kultūros istorija kaip bendruomenės sąmoningumo dirbtuvė*, Athena, 2011, nr. 7
2. Astra Lilijana, *Kavoliškojo modernizacijos diskurso trajektorijos ir naujojo sakralumo paradigma*, Athena 2011, nr. 7